

versekkel kapcsolatban Kodály rendszeresen javasolt kisebb-nagyobb hangrendi, szórendi átalakításokat. A kérések és a születő módosítások sokat elárulnak a zeneszerző és a költő szándékáról, felfogásáról. A fennmaradt levelekre és a visszaemlékezésekre hivatkozva az *Öregek* mellett a *Norvég leányok* és az *Anyámnak* esetét említem.

Weöres többféle módon is hálával emlékezett a Mesterre. 1952-ben négyszakaszos verssel köszöntötte születésnapján. Az ő tiszteletére írta az 1954-es datálású *Géniusok* második darabját (*A nyájás*). Ha összevetjük Weöresnek Trencsényi-Waldapfel Imréhez levélben küldött – gyermekverseivel kapcsolatos – hitvallását⁹ a dicsőítő ének képeivel, saját ars poeticájaként is olvashatjuk. A vers bevezető és záró sorait idézem:

Örvendj Pannonia, szökkenj virágba:
ezentúl én vagyok a te mosolygó lelked,
én állok kicsinyeid ágya mellett,
lépteiket az én dalom fogadja... [...]

Örvendj, szökj virágba
a kóbor szélről elragadtalak,
hogy tiszta szálból szőjjem a jövődet.
Sorsod vagyok, és sorsod az enyém.

Batári Gyula kérésére számos olvasmányélmét, forrását írta össze. Áttekintésben szerepel a következő mondat: „Robert Lach gyűjtéseit (»Gesänge russischer Kriegsgefangenen«: főként kaukázusi, volgai, uráli anyag, melyre Kodály Zoltán figyelmeztetett) igyekeztem híven fordítani tartalmilag és formailag.”¹⁰ Neki mondott köszönetet, amikor fölidézte, hogy Kodály presztízse segítette számos versének megzenésítését. A zeneszerző is megbecsüléssel szólt a költőről, akivel annyi közös munkában vett részt. Olyan alkotónak tartotta, akinek a versei nem szakadtak el a magyar ritmustól, muzsikától.

Takács Jenő (1902–2005) zongoraművészt és zeneszerzőt 1942-ben ismerte meg Weöres Sándor. A baranyai megyeszékhely megpezsdülő szellemi életével kapcsolatban írt róla Takáts Gyulának: „Szaporodnak Pécsett a rendes emberek, mostanában érkezett Takács Jenő zeneszerző a városi zeneiskola igazgatójául, már egész magyar Weimar van itt. Gyere okvetlenül.”¹¹ Ez idő tájt költözött haza Párizsból Martyn Ferenc képzőművész. Ekkoriban nevezték ki a Pécsi Nemzeti Színház igazgatójává Székely Györgyöt. Mindketten a költő baráti társaságához tartoztak. Takács Jenő Weöres révén ismerkedett meg második feleségével, Pasteiner Évával, aki nem sokkal korábban vált el Jékely Zoltántól.

Takács Jenő első csöngei látogatásának pontos idejét többek között egy dedikálásból ismerjük. *A kő és az embert* ekképp ajánlotta neki barátja: „Jenőnek, szerető öccse Sanyi. Csönge, 1943. júl. 5.” Weöres egyik versesfüzetében, amelyben vázlatai, rajzai, ritmikai kísérletei sorakoznak, Takács Jenő autográf levélfogalmazványa is fennmaradt:

„Csönge 1943 VII. 5.

Kedves Gyula,

Csőngei napjainkban születtek ezek a felcserélt szerepű dalok Sanyi a zeneszerző, én mint költő. Az ugandai dalért Sanyi felelős. De azért szép ugy-e?

Annának tisztelettel mellékelünk egy emlékkönyvi lapot.

Tisztelettel üdvözlök Takács Jenő.

⁹ Weöres Sándor Trencsényi Waldapfel Imrének; Csönge, 1941. II. 11. WSLev. II. 417–418. Weöres ebben a levélben gyermekverseinek céljairól beszélt.

¹⁰ Weöres Sándor: Vallomás olvasmányaimról, *Egyedül mindenkivel*, 248.

¹¹ Weöres Sándor Takáts Gyulának; Pécs, 1942. nov. 10. WSLev. II. 136.

Ugandai szerelmi dal

Kagyló-szinű éj,
hasítatlan héju gyümölcs,
vijanzi-janzi-janzi!
Kedvesem, sógornőd hajának illata édes,
mint a szárított bivalytrágya.
<kedvesem> De a te hajad illata erős,
mint a friss oroszlántrágya,
vijanzi-janzi-janzi!
Nincs nálam szebb legény, <se derekabb,>
ki válogat<hat>na, ha én nem?
Sógornődöt ne küldd el hozzám.
<vi> Ma részeg vagyok, légy rám büszke,
vijanzi-janzi-janzi!
Házad előtt üvöltök
s ha tűnődsz, mi ez a harangozás:
ajtód cölöpjét hímverszőmmel kopogtatom.
Hasítatlan héju gyümölcs, én kedvesem,
vijanzi-janzi-janzi!
Sógornőd nem kell. (S. TH Walker gyűjtése.) [...]

liku kuku kuti liti
malilu makuku makuti maliti
maliluvo makukuvo makutivo maliti [...]”¹²

zeneszerző második látogatására Weöres hazaköltözése után került sor. Időpontját egy sorba Győzőnek küldött levélből tudjuk, amelynek bizonyító bekezdése így szól: „Itt járt ilunk Takács Jenő; gombát és körtét szedtünk, fürödtünk és ő zongorázott, én pedig ültem, hogy végre valami rendes hangot hallhatok.”¹³ A csöngői találkozásokról néhány nykép is rendelkezésünkre áll Takács Jenő hagyatékából.

A holdbeli csónakos megzenésítésére Maros Rudolf és Veress Sándor is felkérést kapott. darab sorsának alakulását többek között az Illés Árpádhoz írt Weöres-levelek segítségével követhetjük nyomon. Egy időben úgy volt, hogy ő tervezi a díszleteket. Később a ilasztás Fábri Zoltánra, végül Martyn Ferencre esett. A darabot Székely György állította lna színpadra, de a bemutatót a közeledő front megghiúsította. Alig ért véget a világhá-rú, a Pécsi Nemzeti Színházban hangversenyt rendeztek a 8. honvéd gyalogezred és a mekedvelők egyesített zenekarával. A sikeres rendezvényről többek között ez jelent eg a helyi sajtóban: „Érdekessége volt az estnek Szathmáry Endre »Ana« c. operájának észlete és Takács »Holdbéli csónakos« c. 14 apró, színes tételből álló szvitjének a bemu-tója, melyet Weöres Sándor bábjátékához komponált a budapesti Nemzeti Színház ré-ére. Külön hálával tartozunk Székely Györgynek, a pécsi Nemzeti Színház igazgatójá-ak a magasnívójú hangverseny rendezéséért.”¹⁴ Weöres megértő türelemmel várta szín-űvének premierjét. A Szivárványban így nyilatkozott róla: „Szeretném, ha elődnák A

holdbeli csónakos című mesejátékomat, amely műfajilag Kodály Hány János-ához áll leg-közelebb. Muzsikát Takács Jenő írt hozzá. Az előadásával, gondolom, még kicsit várni kell, mert túlságosan sokba kerülne.”¹⁵

Habár a távolság és a vasfüggöny komoly akadályt jelentett, kapcsolatuk a Takács házaspár Amerikába távozása, illetve Ausztriába költözése után sem szakadt meg telje-sen. Weöres Sándor egykori közös reményüket is említette 1964 őszén írt levelében: „»A holdbeli csónakos« jövőre talán megjelenik könyv-alakban; esetleg lehetséges, hogy aztán színpadon és filmként is meginduljon, bár ez további évek kérdése. Megvan-e még vala-merre a hozzája komponált színházi zenéd?”¹⁶ A színjátékot a *Hold és Sárkány* című kötet-ben 1967-ben adták ki. A színházi premier előzményét Takács Jenő így idézte föl: „Har-mincöt év elmúltával Sík Ferenc főrendező azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy be akar-ja mutatni a művet. A zenekari szvit alapján rekonstruáltam a zenét, a szövegkönyv alapján néhány új részt is komponáltam.”¹⁷ A holdbeli csónakos pécsi bemutatóján Martyn Ferenc, Takács Jenő és Weöres Sándor együtt köszönte meg a közönség tapsát.

Illés Árpád (1908–1980) festőművészre, Győrben megismert barátjára hálával emlékezett Weöres Sándor. 1974-ben ezt írta róla: „Ő vezetett be a képzőművészetbe, és győri kollé-gái, Borsos Miklós, Endrédi György. Mindegyiktől sokat tanultam, de legtöbbet Illés Ár-pádtól: lassanként rányílt szemem korai festményeinek érzékeny szín-harmóniáira. [...] Sokat vitatkoztunk. Ezeknek a beszélgetéseknek néhány töredékét bevettem *A teljesség felé* című prózavázlatkönyvembe, amelyet rajzokkal ő illusztrált. Több verskötetem cím-lapja tőle való (*Elysium*, *Tűzkút*, *Merülő Saturnus*).”¹⁸

A méltatásból és emlékidézésből kimaradt, hogy amíg távol voltak egymástól, rend-szeresen váltottak üzeneteket. Leveleikből sok mindent megtudunk a győri diák és a kez-dő egyetemista képzőművészeti, zenei ismereteiről, művészi felfogásáról, irodalmi ter-veiről. Reménytelennek érzett állapotát, világfájdalmát, falusi magányát is megosztotta vele: „Hát, kérlek szépen, itt ülök a tojásaimon Csöngén és nem törődöm se Istennel, se emberrel. Mogorva vagyok, mint a medve és álmos, mint a mormota és tétlen, mint a kő. [...] Tele vagyok rosszkedvvel, irtózom a mozgástól, az emberektől. Talán majd Köztetek kigyógyulok ebből egyszer.”¹⁹ Testi-lelki bajainak elpanaszolása mellett szóba kerültek közös terveik is. Ilyen volt *A holdbeli csónakos* díszlete, egy gyermekverseket tartalmazó kötet kiadása, a *Dalok Naconxypan-ból* és más Weöres-versek illusztrálása. Jó részük csu-pán vágy, vázlat maradt, de a velük kapcsolatos üzenetváltások így is tanulságosak.

Weöres 1943. szept. 20-án Pécsre, 1944 tavaszán pedig falujába hívta barátját. Részle-tes vasúti tájékoztatója minden bizonnyal első csöngői találkozásuk előtt született: „Győr-ben közel vagy hozzánk, ha van hozzá kedved és időd, látogass el ide. Vasútállomásunk Ostffyasszonyfa, a Budapest – Győr – Szombathely vonalon. Ez az állomás tőlünk nyolc kilométerre van, de nincs közelebbi, így el vagyunk rejtve a cudar világtól. – Érkezésedet 3-4 nappal előbb sürgönyözd meg, érkezésed napját és idejét, hogy az állomáson kocsival várhassalak. Azért kell ennyivel előbb megsürgönyözni, mert a kézbesítés itt lassan megy. – Szüleim is, én is örömmel várunk.”²⁰ A vendéglátásra valamivel később, júniusban ke-rült sor. Ezt Weöres közvetlenül 31. születésnapja előtt köszönte meg: „Jólesik, hogy meg-látogattál Csöngén és sajnálom, hogy a háborús, ideges világban az itt-tartózkodásodat

¹⁵ *Szivárvány*, 1946, 16. Egyedül mindenkivel, 26.

¹⁶ Weöres Sándor Takács Jenőnek; Budapest, 1964. nov. 21. A levél fényképe megjelent: Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága*, Szentgotthárd, é. n. [2003], 79.

¹⁷ Radics, 96.

¹⁸ Weöres Sándor: Illés Árpádról; *Kortárs*, 1974/2, 332.

¹⁹ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1935. febr. WSLev. I. 244.

²⁰ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1944. március, WSLev. I. 274–275.

A levélvázlat Takács Jenő kézírása, a versfordítás és a ritmusjáték Weöres-autográf. Magántulajdon (Lásd: Lőcsei Péter, versek, szövegváltozatok Weöres Sándor csöngői füzetekben, *ItK*, 2021/6, 845–875.; Lőcsei Péter: Weöres Sándor „falra mászott” fogkeféi, elhagyott írásai, szöveg-változatai, *Jelenkor*, 2022/6, 683–698.)

Weöres Sándor Csorba Győzőnek; Csöngé 1944. aug. 6. WSLev. II. 397.

Új Dunántúl, 1945. ápr. 17., 2.

nem tehettem kellemesebbé.”²¹ Bár ebben az üzenetben nem szerepel, egy másiktól egyértelmű, hogy Illés Árpád a csöngői napokban mutatta meg Károlyi Amy verseit. Weöres ezek hatására írta neki „Kedves Nyári sors!” megszólítású, dicséretet és tanácsokat is tartalmazó üzenetét.²²

Minden bizonnyal ekkor (vagy ennek emlékére) készült Illés Árpádnak az a festménye, amelyikről a költő epigrammát írt. Címébe bizonyosan téves évszám került:²³

W. S. Csöngén 1943-ban

Ez én vagyok. Alvó, egészen kicsi fej,
mellette bögre tej,
és nincsen égbolt.
Rég volt.

Illés Árpád a falu házait is megörökítette (*Fészerek, ólak Csöngén*). Mindkét reprodukció szerepel a *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben* című kötetben.

Várkonyi Nándor (1896–1975) művelődéstörténész, irodalomtörténész, szerkesztő, a pécsi egyetem könyvtárosa és magántanára Weöres Sándor barátja, támogatója volt. Halláskárosulása okán „beszélgetőcédulák” őrzik a találkozásukon elhangzottak egy részét. Hagyatékában fennmaradt a fiatal költő bemutatkozó jegyzete. Ebből rekonstruálható, hogy vendéglátója miket kérdezhetett tőle:

„Weöres Sándor vagyok, Berda üdvözlétét hozom. Okt. 1-én jön. Reggel 9.
»Nyugat« Babits, Kosztolányi, Füst, Gellért, Mollinár, Kassák
Csöngői, vasi vagyok, I. éves bölcsész,
reál, Szombathely, Győr, Sopron
történelem, földrajz
Már írtam. 9-kor az állomáson várom, onnan egyenest ide jövünk.”²⁴

Pécsi évei alatt Weöres gyakori vendége volt Várkonyinak. Eszmecseréiknek fennmaradt cédulái értékes dokumentumok. Mintha hangfelvételek lennének a harmincas-negyvenes évekből a *Nyugatról*, a *Magyar Csillagról*, az egyes költők, írók megítéléséről, az induló *Sorsunkról*, költői tervekről, világnézeti kérdésekről. Az egyetemi szünetekben Weöres rendszeresen beszámolt otthoni állapotáról, legújabb írásairól vagy ihletének elapadásáról. Érzékletesen jellemezte faluját: „Csöngé ez az üres latyakfészek, nem nyújt semmi elmondani-valót. Olvad a hó és ha kimozdul az ember a házból, bokáig süpped a szürke, jegeces, omlatag masszába, ami az uccákat födi” – írta 1933 telén.²⁵ Atyai barátját több alkalommal hívta vendégségbe. 1938 nyarán így kérlelte: „ha teheted, gyere le Csöngére a nyáron, zökkents kicsit emberibb hangulatba”.²⁶ 1939 tavaszától újabb érv is adódott a korábbiak mellé; hármában (Pável Ágoston, Várkonyi és Weöres) egy dunántúli versan-

tológiát terveztek, és leveleikben számos kérdést igyekeztek tisztázni. Közülük a költők kiválasztását, az arányokat, a kimaradt szerzők pótlását, a bevezető tanulmányt említtem. A triumvirátus tagjai abban reménykedtek, hogy a függőben maradt pótlásokat, finomításokat Csöngén tisztázhatja. A *Pergő* években Várkonyi részletesen fölidézte az emlékezetes napokat. Nem hallgatta el azt sem, hogy a szerkesztés gondját pihenésre, hasznos szórakozásra cserélték. Pávella, Weöressel és Bárdossy Kálmánnal egy kisebb földvárát és más régészeti lelőhelyeket néztek meg. Programjukból nem maradt ki a kerékpározás, a fürdés és az irodalmi, történelmi, politikai témájú beszélgetés sem. Csak tervezett céljukig, az antológia összerendezéséig nem jutottak el.

Az emlékek felsorolását Várkonyi Weöresék családjának és környezetének jellemzésével folytatta: „Tetszett a régimódi udvarház, a Rába egykori árterének szélén állt, tágas gazdasági udvar elején. Akácfák alatt karám a lovaknak és teheneknek, földbe ástott, zsuptetős juhakol, veteményes. A meredek parton, fent melléképület, benne vendégszoba, messzevivő kilátással a folyó ligetes síkjára. Régi fajta bútorok mindenütt. Az új időket csak a házigazda motorkerékpárja jelképezte, azon száguldozott, peckes tartásban, mint kvietált huszárőrnagyhoz illik. Sanyi édesanyja művelt és szerény úrnő; különös: a művelt nők legtöbbje szerény, csendes és enyhe iróniára hajló. Minden érdekelte, s valahogyan akkor is beszélt, ha nem szólt; éreztem lénye szuggesztív hatását. És úgy éreztem, Sanyi és édesanyja egymás szuggesztíójában, lelkileg állandóan egymás jelenlétében élnek. Fölsejlett bennem annak a kivételes-sajátos, termékeny reverenciának eredete, amelyet később anyavallásnak neveztem el Sanyinál.”²⁷

A csöngői összejövetel után leveleikben egy ideig még téma volt az antológia. Weöres 1939. aug. 9-én azt írta Pécsre, hogy késve ugyan, de postára adta náluk felejtett könyvét, Marék Antal tanulmányosorozatát. (Ez minden bizonnyal a *Mai dunántúli lírikusok* című kötet volt, amelyet Pável Ágoston adott ki, és amelyet felhasználtak munkájukhoz.) Az üzenet így folytatódott: „Kitartóan tanulgatok, amellet a dunántúli antológia leendő anyagát is rendezgetem. Néhány nagyon szép verset találtam olyanoktól is, kiknél igazán nem számítottam erre.”²⁸ Két héttel később ehhez még hozzátette: „Azt hiszem, könnyű lesz rendkívül szép versgyűjteményt összehoznunk.”²⁹

Pável Ágoston (1886–1946) középiskolai tanár, költő, műfordító, szerkesztő előbb Weöres Sándor szállásadója, később atyai jóbarátja, támogatója lett. Sokat tett a pályakezdő Weöres megismertetéséért. Folyóiratában, a *Vasi Szemlében* (*Dunántúli Szemle*) több ismertetést jelent meg könyveiről. A *Vak völgy ölén így* zsolozsmázok című Pável-kötetet Weöres három fórumon (*Nyugat*, *Magyar Ifjúság*, *Szívárvány*) ismertette.

Weöres győri diákként és egyetemi hallgatóként is visszajárt Szombathelyre, rendszeresen fölkereste Pável családját. Nagyon sajnálta, hogy a tőle kapott levelek szinte kivétel nélkül megsemmisültek. Az ő üzenetei szerencsére fennmaradtak. Nagy kár, hogy kiadásukban rengeteg jelöletlen kihagyás, szövegértévesztés, helyesírási hiba fordul elő.

Pávellt több alkalommal hívta falujába. 1935 nyarán – mintegy családtekként – megemlítette neki, hogy Celldömölkön találkozott Csorba Tiborral, aki látogatóba készül Csöngére. Lenne-e kedve csatlakozni hozzá?³⁰ A Várkonyi Nándor kapcsán említett „triumvirátus” megbeszélése előtt és után hosszan leveleztek egymással. Weöres hol lelkesen számolt be a szaporodó anyagról, hol pedig szabadkozott késlekedése, betegsége, közelgő doktorálása miatt. Tervezett vállalkozásuk végül nem járt sikerrel; a dunántúli lírai antológiát nem tudták kiadni.

²¹ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1944. jún. 21. WSLev. I. 278.

²² Weöres Sándor Károlyi Amynak; Csöngé, 1944. jún. 11. In: Steinert Ágota: „Szép távolsággal itt vagy”. Károlyi Amy és Weöres Sándor alkotói kapcsolata, *Életünk*, 2013/4, 41.

²³ Weöres Sándor: *Versék Illés Árpád festményeiről* (Bolond Istók; W. S. Csöngén 1943-ban; Missa Luba; Ufó; Kövületek; Az ismeretlenből érkezett vendég ünneplő ruhában; Kompozíció vörös színekkel)

²⁴ Weöres Sándor autográf „beszélgetőcédulája”. Magántulajdon. Ezúton köszönöm Kende Katának a dokumentumok másolatait.

²⁵ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1933. dec. 28. WSLev. I. 481.

²⁶ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1938. jún. 2. WSLev. I. 494.

²⁷ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*; Szépalom Könyvműhely, 2004, 384–385.

²⁸ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1939. aug. 9. WSLev. I. 515.

²⁹ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1939. aug. 22. WSLev. I. 516.

³⁰ Weöres Sándor Pável Ágostonnak; Csöngé, 1935. VI. 5. WSLev. I. 87.